

Propaganda sowiecka w świetle raportów i korespondencji dyplomatów polskich 1927 – 1932

Henryk Bartoszewicz
Archiwum Główne Akt Dawnych Warszawa
ORCID: 0000-0003-4449-0382

Wybitny polski prozaik Kazimierz Orłoś, w książce *Dzieje dwóch rodzin Mackiewiczów z Litwy i Orłosiów z Ukrainy*, wydanej w 2015 r. pisze: „To bolszewicka rewolucja stworzyła zakłamaną język. Język, którym i dzisiaj mówią Rosjanie, aby zakłamać, zagmatwać i ukryć prawdę o swojej agresji na Ukrainę. Po upływie stu lat agresywny, pełen słów nienawiści, język propagandy rosyjskiej pozostał taki sam”¹.

Dokonany w listopadzie 1917 r. bolszewicki zamach stanu rozpoczął w Rosji budowę państwa-partii. Partyjna propaganda stanowiła ważny instrument zachowania, umacniania i rozszerzania zdobytej władzy. Bolszewickie władze już w listopadzie i grudniu 1917 r. rozpoczęły proces tworzenia „podstaw prawnych” i budowania instytucji partyjno-państwowych zajmujących się propagandą, której terenem oddziaływania miała być zarówno Rosja jak i zagranica. Ważnymi momentami w tworzeniu aparatu propagandy zewnętrznej było najpierw powołanie Wydziału Sowieckiej Propagandy przy Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych RFSRR, a następnie powstanie III Międzynarodówki (Międzynarodówki Komunistycznej, Kominternu), której Komitet Wykonawczy powołał, jako jeden z pierwszych oddziałów, Wydział Propagandy Międzynarodowej. Polem doświadczalnym sowieckiej propagandy stała się wojna polsko-bolszewicka. Jednakże społeczeństwo polskie okazało się odporne na oddziaływanie zmasowanego ataku propagandowego ze strony Kremla².

¹ K. Orłoś, *Dzieje dwóch rodzin Mackiewiczów i Orłosiów z Ukrainy*, Karków 2015, s. 247-248.

² A. Lendwand, *Organizacja i funkcjonowanie propagandy bolszewickiej podczas wojny polsko-sowieckiej 1919-1920*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 2007, t. 42, s. 95-134.

Doświadczenia wojny z Rosją lat 1919-1920 spowodowały, że władze RP z uwagą śledziły działalność sowieckich akcji propagandowych. Zadania w tym zakresie zostały powierzone przede wszystkim polskiej dyplomacji. Polskie placówki dyplomatyczne i konsularne ustanawiane w Rosji oraz w stolicach republik sowieckich obserwowały aktywność wszystkich instytucji zajmujących się propagandą, przede wszystkim akcje wymierzone w Polskę. Kierujący poselstwem polskim w Moskwie w latach 1922-1923 Roman Knoll wielokrotnie informował centralę MSZ o antypolskich działaniach propagandowych prowadzonych w Rosji. Przestrzegał on przed ich lekceważeniem. Zwracał także uwagę na różnorodne formy akcji propagandowych, które nasilały się każdorazowo w momentach kryzysowych w stosunkach polsko-sowieckich, jak np. w pierwszych miesiącach 1923 r. po zajęciu 11 stycznia przez wojska francuskie i belgijskie Zagłębia Ruhry, kiedy to na Kremlu obawiano się wsparcia przez Warszawę działań Paryża i Brukseli³.

Władze sowieckie wykorzystywały nie tylko wydarzenia na arenie międzynarodowej i w stosunkach dwustronnych z Warszawą, ale także ważne wydarzenia wewnętrzne w Polsce do nasilania antypolskich akcji propagandowych. W 1922 r. wydarzeniem takim były wybory do sejmu i senatu Rzeczypospolitej Polskiej. 20 września w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych Ukraińskiej Republiki Sowieckiej zostało przygotowane memorandum dotyczące polityki sowieckiej wobec Polski w związku ze zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi. Celem projektowanej akcji miało być wpłynięcie na wyniki wyborów. Autor lub autorzy memorandum uważali, że w walce wyborczej obozu belwederskiego i Narodowej Demokracji należy poprzeć to drugie ugrupowanie, ponieważ jego (ich) zdaniem zwycięstwo endecji doprowadzi do zaostrzenia wewnętrznej walki politycznej i osłabienia Polski. W antypolskiej propagandzie przedwyborczej zamierzano wykorzystać także mniejszości narodowe w Rzeczypospolitej i nie rozstrzygniętą jeszcze sprawę Małopolski Wschodniej. Założone cele polityki sowieckiej w tym zakresie miała realizować przede wszystkim podporządkowana władzom prasa sowiecka. W konkluzji memorandum z 20 września zawarto stwierdzenie, że ponieważ wybory parlamentarne odbywają się raz na kilka lat, to nie wykorzystanie ich „byłoby po prostu samobójcze dla naszej (sowieckiej – H.B.) linii politycznej wobec Polski”⁴.

³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ambasada RP w Moskwie, sygn. 31, Raport R. Knolla, 18 stycznia 1923 r., s. 11-14; AAN, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 31, Raport R. Knolla, 1 lutego 1923, s. 15-17.

⁴ *Dokumenty do historii stosunków polsko-sowieckich*, t. 1, red. J.J. Bruski, M. Wołos, cz. 2, Warszawa 2020, Memorandum Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych USRS o polityce wobec Polski przed wyborami do sejmu, 20 września 1922 r., dok. nr 486, s. 233-241. Wydawcy dokumentu uważają, że jego autorem był najprawdopodobniej zastępca komisarza ludowego spraw zagranicznych USRS Władimir Jakowlew.

Wydarzeniem w dziejach II Rzeczypospolitej, które nasiliło sowiecką propagandę antypolską był zamach majowy 1926 r. Powrót do władzy znienawidzonego na Kremlu zwycięzcy wojny 1920 r. nie mógł być dla Sowietów obojętny. 20 maja Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) zajęło stanowisko w sprawie zamachu w Polsce. Po pierwsze, uznało poparcie udzielone przez Komitet Centralny Komunistycznej Partii Polski (KC KPP) dla „rewolucyjnych wojsk, które wystąpiły pod dowództwem Piłsudskiego” za poważny błąd polityczny. Po drugie, postanowiło „rozpocząć bezpośrednią kampanię demaskującą Piłsudskiego wraz z jego rządem, zaznaczając, że Piłsudski w rzeczywistości utworzył jednolity front z faszystami do walki z robotnikami i chłopami”, Po trzecie, poleciło powołanej przez Biuro Polityczne WKP (b) „polskiej komisji” przekazać przez Prezydium Komitetu Wykonawczego Kominternu szczegółowe wytyczne dla KC KPP. Po czwarte, postanowiło „stanowczo prowadzić krytykę, demaskowanie, oraz walkę z rządem Piłsudskiego”. Naświetlenie polskich wydarzeń w prasie, na podstawie wymiany zdań w Biurze Politycznym, polecono przewodniczącemu Prezydium Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki Komunistycznej Nikołajowi Bucharinowi⁵. Analogicznie sytuację w Polsce po zamachu majowym 1926 r. ocenił Komitet Wykonawczy Kominternu, który uznał przejęcie władzy w Polsce przez Piłsudskiego za fakt zdecydowanie negatywny. Organ prasowy Kominternu nazwał przewrót w Polsce faszystowskim, inspirowanym przez Wielką Brytanię, w celu powrotu do agresywnej polityki antysowieckiej⁶. W pracę propagandową przeciwko Polsce Kreml zaangażował oprócz wyspecjalizowanych agend państwa sowieckiego, WKP(b), Kominternu i KPP także poselstwo Związku Sowieckiego w Warszawie i Oddział Informacji Dyplomatycznej Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych w Berlinie, którym kierował Paweł Lewinson-Łapiński i jego zastępca Stefan Jan Rajewski, prowadzący pracę dyplomatyczno-wywiadowczą⁷.

Władze polskie zdawały sobie sprawę z roli jaką odrywała w antypolskiej polityce Związku Sowieckiego propaganda i nie lekcewały zagrożenia. Podczas pierwszego posiedzenia Komitetu Obrony Państwa Józef Piłsudski powiedział: „Na razie bolszewicy pracują nad rozkładem wewnętrznym naszego Państwa i to jest ich stała praca”⁸. Jesienią 1926 r. w Warszawie podjęto działania zmierzające do poprawy stosunków

⁵ *Przewrót majowy 1926 roku w oczach Kremla*, pod red. B. Musiała, przy współpracy J. Szumskiego, Warszawa 2009 (dalej: *Przewrót*), Wyciąg z protokołu nr 27 (protokół specjalny nr 2), posiedzenia Politbiura KC WKP(b), 20 maja 1926 r., dok. nr 19, s. 130-131.

⁶ W. Materski, *Na widenie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918-1943*, Warszawa 2005, s. 295.

⁷ M. Wołos, *O Piłsudskim, Dmowskim i zamachu majowym. Dyplomacja sowiecka wobec Polski 1925-1926*, Kraków 2013, s. 29-32, 339.

⁸ P. Stawewski, *Protokół pierwszego posiedzenia Komitetu Obrony Państwa z dnia 23 listopada 1926 r.*, „Kwartalnik Historyczny”, 1988, nr. 3, s. 83.

z Moskwą, które po zamachu majowym należały najbardziej napiętych od czasu zawarcia traktatu ryskiego. Piłsudski realizację tego zadania powierzył szefowi polskiej dyplomacji Augustowi Zaleskiemu i jego zastępcy Romanowi Knollowi, a przede wszystkim mianowanemu 10 grudnia 1926 r. posłem w Związku Sowieckim Stanisławowi Patkowi, który miał prowadzić negocjacje z Sowietami na temat paktu o nieagresji⁹. Najprawdopodobniej oprócz instrukcji, jakie Patek otrzymywał od szefa polskiej dyplomacji Augusta Zaleskiego od momentu objęcia 12 stycznia 1927 r. placówki moskiewskiej¹⁰, był także instruowany przez faktycznie kierującego wówczas polską polityką zagraniczną Józefa Piłsudskiego. Nie zachował się wprawdzie żaden dokument potwierdzający ten fakt, ale powszechnie wiadomo, że Piłsudski bardzo rzadko przekazywał ambasadorom i posłom polskim instrukcje w formie pisemnej. Nasuwa się pytanie, czy przed wyjazdem do Moskwy Patek w Belwederze otrzymał polecenie śledzenia sowieckich antypolskich działań propagandowych, o czym nie było mowy w instrukcjach Zaleskiego. W dużym stopniu odpowiedź na to pytanie znajdujemy śledząc prace posła RP w Moskwie w tym zakresie.

Przesłany, w niepełną dwa tygodnie po przyjeździe do Moskwy, 25 stycznia raport Patka do Zaleskiego w całości jest poświęcony nastrojom wojennym w Związku Sowieckim. Dokument ten otwiera zdanie: „Wyrazem wielkiej wagi najczęściej spotykanym w środowisku politycznym w Moskwie jest – „wojna”. Patek przytacza wypowiedzi o zagrożeniu wojennym Nikołaja Bucharina i ludowego komisarza spraw wojskowych i morskich Klimenta Woroszyłowa. O wojnie pisała nieprzerwanie prasa sowiecka, zwłaszcza „Izwestia”. Według propagandy sowieckiej głównym zagrożeniem dla pokoju była Polska. „W tym stanie rzeczy – pisze Patek – podtrzymywanie ciągłego i intensywnego mówienia o wojnie jest i sztucznym i dla nas [Polski – H.B.] szkodliwym, gdyż obudza dla nas złe uczucia w masach ludności [Związku Sowieckiego – H.B.], czyni popularną w całym narodzie myśl o walce z nami i chęć podbicia nas, podsycą wśród placówek zagranicznych podejrzenia o zaczepność i bojowość naszych programów politycznych, wreszcie może spowodować rozpoczęcie tych czy innych przygotowań wojennych ze strony Związku SRR, co w rezultacie połączeniem nie jest”¹¹.

⁹ S. Patek, *Wspomnienia ważkich okresów pracy*, Warszawa 1938, s. 36-37; H. Bartoszewicz, *Roman Knoll – polityk i dyplomata*, Warszawa 2018, s. 125-127; M. Gmurczyk-Wrońska, *Stanisław Patek w dyplomacji i polityce (1914-1939)*, Warszawa 2013, s. 231-234.

¹⁰ M. Gmurczyk-Wrońska, *Stanisław Patek...*, op. cit., s. 254-256, 261-264.

¹¹ *Stanisław Patek, Raporty i korespondencja z Moskwy (1927-1932)*, wstęp, wybór i opracowanie dokumentów M. Gmurczyk-Wrońska, Warszawa 2010, (dalej: *Stanisław Patek. Raporty*), Raport Patka do Zaleskiego, 25 stycznia 1927 r., dok. nr 2, s. 69-71. Zachowano oryginalną pisownię dokument.

Autor raportu uważał, że koniecznym jest przeciwdziałanie sowieckiej propagandzie wojennej. Środkiem zaradczym miałyby być poprawa stosunków z Moskwą, m.in. zawarcie „pewnych” umów i ożywienie wymiany handlowej, a przede wszystkim „zmiana tonu w prasie po obu stronach”, ponieważ Sowietci zarzucali Warszawie publikowanie „wojowniczych” artykułów na łamach „Polski Zbrojnej”¹². Wydają się, że diagnoza posła była trafna, ale metody leczenia „choroby” propagandy sowieckiej, jak sądzę, nie byłyby skuteczne. Zapewne poprawa stosunków bilateralnych mogłaby na pewien czas złagodzić ostrze sowieckiej propagandy, jak to będzie miało miejsce przez kilkanaście miesięcy po podpisaniu układu o nieagresji, ale nie spowodowałby rezygnacji Kremla z działań skierowanych przeciwko Polsce.

Z biegiem czasu Patek coraz lepiej rozumiał cele propagandy sowieckiej, metody ich realizacji oraz wynikające z niej zagrożenia dla Polski. 9 września 1927 r. poseł w Moskwie przesłał ministrowi Zaleskiemu raport w całości poświęcony propagandzie sowieckiej i potrzebie polskiej kontrpropagandy. „Bolszewicy pokazali światu – pisał Patek – jak wielką siłą jest mądrze i energicznie przeprowadzona propaganda”. Stwierdzał on, że wszystkie państwa czują się przez tę propagandę w mniejszym lub w większym stopniu zaatakowane i są zmuszone do przeciwdziałania. Jednak za najbardziej zagrożone propagandą sowiecką uważał kraje sąsiadujące ze Związkiem Sowieckim, w szczególności Polskę, która miała tysiąc kilometrową granicę z tym państwem i „na kresach swych ludność, nie przestającą podtrzymywać jawne lub skryte stosunki z ludnością bolszewicką”¹³. Zdaniem Patka wszystkie kraje, w tym także Polska za mało zajmowały się u siebie kontrpropagandą, która powinna być prowadzona w stosunku do całej ludności ze szczególnym uwzględnieniem środowiska robotniczego i wojska. Zwracał on uwagę na cele i metody propagandy sowieckiej w obszarze spraw wojskowych. W propagandzie tej Związek Sowiecki jawił się jako jedyne państwo prowadzące politykę pokojową, jednocześnie zagrożone wojną ze strony państw kapitalistycznych, co według opinii polskiego dyplomaty, pozwalało Moskwie na przygotowania do wojny i doskonalenie sił zbrojnych. Powoływał się on także na raport attaché wojskowego RP w ZSRR, do szefa Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 22 stycznia 1926 r. ukazujący system sowieckiej propagandy wojskowej, której celem było ukształtowanie każdego obywatela tak, aby „czuł się żołnierzem rewolucji i ażeby społeczeństwo całe wierząc w wielkie posłannictwo swojej armii, żywało się z zagadnieniem wojny już podczas pokoju”. Jednocześnie zwracał uwagę na prowadzoną propagandę zagraniczną, przywołując przykład ogłoszonej 8 sierpnia 1927 r. deklaracji, podpisanej

¹² Ibidem, s. 71.

¹³ Stanisław Patek. *Raporty*, Raport Patka do Zaleskiego, 9 września 1927 r., dok. nr 69, s. 185-186.

przez grupę opozycyjną WKP(b), między innymi Lwa Trockiego, Grigorija Zinowjewa, Lwa Kamieniew i Christiana Rakowskiego, w której wzywano proletariat państw kapitalistycznych do walki z rządami swoich państw, zachęcano żołnierzy tych krajów do dezercji i wstępowania do Armii Czerwonej. W konkluzji raportu jego autor stwierdził, że potrzeba zorganizowania w Polsce kontrpropagandy, zwłaszcza w wojsku jest konieczna, a zadanie to należy powierzyć z jednej strony ludziom, „którzy znają dobrze cele, życie, potrzeby i psychikę żołnierza polskiego”, a z drugiej ludziom, „którzy dobrze znają systemy i sposoby działalności bolszewickiej”¹⁴.

Także 9 września 1927 r. Patek skierował do Zaleskiego raport o konieczności gromadzenia przez polskie instytucje dokumentacji archiwalnej dotyczącej sowieckiej propagandy antypolskiej. Poseł stwierdził, że „sowieckie archiwa są zorganizowane znakomicie: zbierają, kompletują i segregują materiały przeciwko wszystkim swoim sąsiadom w ogóle, a przeciwko Polsce w szczególności”. Postulował skrzętne zbieranie dowodów istnienia w Związku Sowieckim działaczy i organizacji pracujących na niekorzyść Rzeczypospolitej, dokumentowanie wszystkich niezwykłych czynów i wystąpień skierowanych przeciwko Polsce, zarówno ze strony władz związkowych jak i najwybitniejszych działaczy, demaskowanie wszelkiej antypolskiej propagandy sowieckiej oraz gromadzenie dowodów przeciwko niesłusznie stronie polskiej czynionym zarzutom. Prace w tym zakresie, zdaniem posła, powinny być prowadzone w porozumieniu z wieloma instytucjami państwowymi: sądami, Sztabem Generalnym, władzami wschodnich województw i konsulatami. Proponował, aby wszystkie zgromadzone materiały były przechowywane w Wydziale Wschodnim MSZ, który zarządzałby nimi oraz informował o ich posiadaniu zainteresowane placówki dyplomatyczne, które mogłyby wykorzystywać je stosownie do swoich potrzeb¹⁵.

Pomimo, że propozycja Patka najprawdopodobniej nie spotkała się z większym zainteresowaniem Ministerstwa Spraw Zagranicznych¹⁶, to 19 września przesłał on do kierujących konsulatami polskimi w Związku Sowieckim instrukcję dotyczącą rejestrowania antypolskich działań sowieckich, w tym propagandowych. Konsulaty zostały zobowiązane do prowadzenia spisów i skorowidzów materiałów dotyczących sowieckiej działalności antypolskiej oraz przesyłanie ich kopii do centrali MSZ. Ponadto miały one

¹⁴ Ibidem, s. 186-189.

¹⁵ Stanisław Patek. *Raporty*, Raport Patka do Zaleskiego, 9 września 1927 r., dok. nr 68, s. 184-185.

¹⁶ Stanisław Patek. *Raporty*, Raport Patka do Zaleskiego, wrzesień [brak daty dziennej] 1927 r., dok. nr 70, s. 189-190.

zorganizować pracę w zalecanym przedmiocie i o czynionych postępach szczegółowo i periodycznie informować posła RP w Moskwie¹⁷.

Prace w zakresie śledzenia propagandy sowieckiej zalecane w instrukcji Patka były prowadzone przez poselstwo i konsulaty wcześniej, w latach 1921-1926. Z tego okresu zachowały się raporty posłów, kierowników wydziału konsularnego i attaché wojskowych poselstwa oraz kierujących konsulatami polskimi w Związku Sowieckim, w których znajdują się opisy antypolskich działań władz sowieckich, w tym akcji propagandowych. Novum w instrukcji stanowił projekt skoordynowania przepływu informacji, gromadzenia materiałów i ich opracowania oraz wykorzystywania do przeciwdziałania propagandzie sowieckiej. W przypadku poselstwa w Moskwie i placówek konsularnych w ZSRR było to szczególnie ważne, a jednocześnie nie łatwe do realizacji. Wynikało to z jednej strony z warunków typowych dla państwa totalitarnego w jakich musieli działać polscy dyplomaci w Związku Sowieckim (m.in. nieustanna inwigilacja połączona z podejrzeniami o szpiegostwo oraz niezyczliwość władz lokalnych), z drugiej podwójna podległość służbowa nie tylko attaché wojskowych, ale także niektórych pracowników konsulatów zaangażowanych we współpracę z wywiadem polskim. Wywiad był istotną, utajnioną i nielegalną dziedziną działalności polskich urzędów konsularnych w ZSRR. W latach dwudziestych i trzydziestych XX w. rezydenci Oddziału II Sztabu Generalnego (później Sztabu Głównego) Wojska Polskiego pracowali w konsulatach w Charkowie, Kijowie, Leningradzie, Mińsku, Moskwie i Tyflisie, niektórzy z nich na stanowiskach kierowników tych placówek¹⁸. Taki stan rzeczy powodował, że adresatem raportów konsulów był Oddział II, skąd były przesyłane do centrali MSZ, a ta kierował je do poselstwa w Moskwie. Czasami w przypadku raportów wysyłanych do Oddziału II konsulowie ich kopie przekazywali do innych placówek dyplomatycznych, z pominięciem centrali MSZ. Taką drogę przebył między innymi ważny raport konsula generalnego w Charkowie, Konstantego Skrzyńskiego do Oddziału II z 21 stycznia 1927 r.,

¹⁷ *Dokumenty do historii stosunków polsko-sowieckich*, t. 2, 1926-1932, red. P. Głuszkowski, cz. 1: *Trudne lata (czerwiec 1926-luty 1929)*, Warszawa 2022 (dalej: *Dokumenty*, t. 2, cz. 1), Instrukcja posła RP w Moskwie dla kierownika konsulatu generalnego w Charkowie, 19 września 1927 r., dok. nr 110, s. 456. W tym samym dniu Instrukcję analogicznej treści, oprócz kierownika konsulatu generalnego w Charkowie Konstantego Skrzyńskiego, otrzymali: konsul w Kijowie Mieczysława Babiński, pełniący obowiązki konsula generalnego w Mińsku Tadeusz Perkowski i konsul w Leningradzie Heliodor Sztark. *Stanisław Patek. Raporty*, dok. nr 68, s. 185, przypis 1.

¹⁸ W. Skóra, *Działalność polskiej służby konsularnej na terenach Rosji, Ukrainy i ZSRR w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939)*, w: *Ukraina, Jewropa, swit*, Ternopil 2008, s. 201-204, 210—211.

którego kopie trafiły do poselstw w Moskwie i Londynie oraz konsulatu generalnego w Mińsku¹⁹.

Raporty kierujących konsulatami w Charkowie, Kijowie i Mińsku pokazują, że niezwykle aktywnymi ośrodkami propagandy antypolskiej były sowieckie republiki Ukrainy i Białorusi. Władze republikańskie i prasa zabierały głos przede wszystkim na temat sytuacji mniejszości narodowych w Polsce zwłaszcza ukraińskiej i białoruskiej, ale nie stroniły także od problematyki ogólnopolskiej, zwłaszcza polityki zagranicznej. Na początku 1927 r. pretekstem do ataków na Polskę stały się grupowe aresztowania liderów Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady, które miały miejsce w nocy z 14 na 15 stycznia. Konsul generalny w Charkowie we wspomnianym wyżej raporcie relacjonował wypowiedzi prasy w tej sprawie, przytaczając artykuł Łapenki *Polityka narodowościowa polskiego faszyzm* zamieszczony na łamach czasopisma „Kommunist” z 20 stycznia. Sowiecki publicysta starał się zdyskredytować polskie oskarżenie Hromady o współpracę z Moskwą i Kominternem. Ze szczególną napastliwością atakował władze RP i polskie partie polityczne w związku z aresztowaniem posłów białoruskich do sejmu. Pisał o „terrorze i likwidowaniu” partii mniejszości narodowych, które „nie chcą podporządkować się Piłsudskiemu”²⁰. Konstanty Skrzyński relacjonował także ataki na exposé ministra Augusta Zaleskiego wygłoszone na posiedzeniu sejmowej komisji spraw zagranicznych 4 stycznia²¹. W artykule wstępnym „Kommunista” z 7 stycznia gazeta zarzucała szefowi polskiej dyplomacji stwarzanie nastroju zagrożenia ze strony ZSRR i powrót do idei budowania antysowieckiego bloku państw bałtyckich²².

W tym samym czasie o antypolskich wystąpieniach w sowieckiej republice Białorusi informował posła RP w Moskwie pełniący obowiązki konsula generalnego w Mińsku Tadeusz Perkowski w raportach z 23 stycznia i 1 lutego. Pierwszy z raportów zawierał omówienie wystąpień komunistycznych polityków białoruskich w podczas otwarcia IV sesji Centralnego Komitetu Wykonawczego Białoruskiej SSR 18 stycznia, którzy mówili o zagrożeniu Związku Sowieckiego „ze strony świata burżuazyjnego”, przede wszystkim Wielkiej Brytanii i Polski. Rząd RP oskarżali o prześladowanie mniejszości białoruskiej. Dostyc jasno formułowali swój główny cel – „zjednoczenie z Sowiecką Re-

¹⁹ *Dokumenty*, t. 2, cz. 1, Pismo konsula generalnego w Charkowie do II Oddziału Sztabu Generalnego, 21 stycznia 1927 r., dok. nr 41, s. 247-251.

²⁰ *Ibidem*, s. 247-249.

²¹ *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1919-1939*, red. P. Ceranka, M. Pernal, Warszawa 2011, Exposé A. Zaleskiego na posiedzeniu sejmowej komisji spraw zagranicznych, 4 stycznia 1927 r., s. 89-98.

²² *Dokumenty*, t. 2, cz. 1, Pismo konsula generalnego w Charkowie do II Oddziału Sztabu Generalnego, 21 stycznia 1927 r., dok. nr 41, s. 250-251.

publiką Białoruską wszystkich terytoriów zamieszkałych przez ludność białoruską²³. W drugi z raportów Perkowski relacjonował prowadzenie w Białoruskiej SSR kampanii protestów przeciwko aresztowaniom Białorusinów w Polsce i okazywania pomocy więzionym. Akcja ta odbywała się według ustalonego schematu dla tego rodzaju przedsięwzięć. W miastach i miasteczkach sowieckiej Białorusi zwoływano zebrania organizacji partyjnych, zawodowych i urzędniczych, na których pod naciskiem władz uchwalano rezolucje oskarżające, z jednej strony Wielką Brytanię i Polskę, a nawet Litwę, o przygotowywanie wojny przeciwko Związkowi Sowieckiemu, z drugiej rząd RP o politykę, w wyniku której głodują miliony włościan „Białorusi zachodniej”. Do „kampanii protestu” została wciągnięta inteligencja. 27 stycznia na łamach czasopisma „Zwiezda” ogłoszono odezwę pracowników naukowych Mińska do uczonych Zachodu podpisaną przez członków Instytutu Kultury Białoruskiej, profesorów uniwersytetu i literatów, której sygnatariusze oskarżali władze polskie o represje skierowane przeciwko białoruskiemu ruchowi narodowemu i kulturalnemu w „Białorusi zachodniej”²⁴.

Lektura raportów posłów i attaché wojskowych w Moskwie oraz kierujących konsulatami polskimi w Związku Sowiecki pozwala stwierdzić, że o nasilaniu się i wyciszeniu antypolskiej propagandy decydowała zarówno sytuacja wewnętrzna i międzynarodowa, jak i stan stosunków polsko-sowieckich, a przede wszystkim jak były one oceniane na Kremlu. Jednak nigdy propaganda ta nie milkła. Jeszcze 2 kwietnia 1927 r. Patek informował ministra Zaleskiego, że prasa sowiecka pisze systematycznie o zagrażającej ZSRR wojnie ze strony Polski tworzącej z Wielką Brytanią „spisek antybolszewicki”²⁵, a już dwa tygodnie centrala MSZ otrzymała od kierownika konsulatu generalnego w Charkowie raport o zmianie tonu prasy ukraińskiej w stosunku do Polski. Konstanty Skrzyński pisał, że o ile wcześniej w czasopismach nieomal codziennie pojawiały się artykuły szkalujące Polskę i jej rząd, o tyle teraz, „jak na komendę, zauważyć można pewną rezerwę”. Konsul w Charkowie wiązał tę zmianę z rozpoczętymi w Moskwie rozmowami Patka w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych na temat zawarcia polsko-sowieckiego paktu o nieagresji. Stwierdzał on jednak, że w dalszym ciągu ukazują się w prasie sowieckiej na Ukrainie uszczypliwe artykuły pod adresem polskich polityków, głównie Augusta Zaleskiego i Józefa Piłsudskiego²⁶.

²³ *Dokumenty*, t. 2, cz. 1, Raport pełniącego obowiązki konsula generalnego w Mińsku do posła w Moskwie, 23 stycznia 1927 r., dok. nr 44, 257-260.

²⁴ *Dokumenty*, t. 2, cz. 1, Raport pełniącego obowiązki konsula generalnego w Mińsku do posła w Moskwie, 1 lutego 1927 r., dok. nr 48, 272-274.

²⁵ *Stanisław Patek. Raporty*, Raport Patka do Zaleskiego, 2 kwietnia 1927 r., dok. nr 24, s. 108-110.

²⁶ *Dokumenty*, t. 2, cz. 1., Raport kierownika konsulatu generalnego w Charkowie do MSZ, 16 kwietnia 1927 r., dok. nr 64, s. 319-320.